

BİR DÖNEMİ UNSURLARINA AYIRMAK

2 - FİLMERLER

İlker Mutlu

Cemil Filmer

Filmerler, çeşitli nedenlerle sinemamızda özel bir yer edinmiş bir aile olarak 1910'lu yılların ikinci yarısından '80lerin başına dek sinemanın içinde kalmıştır. Ailede bu sevdanın ateşini tutuşturan **Cemil Filmer**'dir (1895-1990). Aslında iflah olmaz bir fotoğraf meraklısı olan Cemil Bey, ilk dünya savaşı biterken askerliğini yapmakta olduğu Adana'dan İstanbul'a, Merkez Ordu Sinema Dairesi'ne getirilmiştir. Filmer anılarında tüm hayatını değiştirecek olan bu olayı büyük bir coşkuyla anlatır.

Bu Merkez Ordu Sinema Dairesi Neydi?

Merkez Ordu Sinema Dairesi'nde Bir Çalışma Anı

Enver Paşa Almanya'da görevli iken sinemanın ne denli güçlü bir propaganda aracı olduğunu yerinde tetkik etmiş ve yurda döndüğünde ordu içinde derhal bir sinema merkezi kurulması emrini vermişti. Kolordulardan seçilen teğmenler, o merkezde sinema sanatının tekniğini öğrenip, aletleriyle birlikte tekrar görev yerlerine döneceklerdi. Bu teknikler arasında film çekmek, yıkamak, pozitif basmak ve bunu projeksiyonda göstermek de vardı; yani bir sinemacıya gerekli her şey! 1915'te açılacak olan bu kurum, Türk sinema tarihini başlatacak, **Fuat Uzkınay**'a çektirilen *Ayastefanos Abidesinin Yıkılışı* filmini ve daha pek çok kurgusal ve belgesel filmi yapacaktı. Fuat Bey, aynı zamanda kurumun idaresini de gerçekleştiriyordu ve yıllar sonra hatıratında, sinemacı tarafını her açıdan geliştirmesine yardımından dolayı kurumdan şükranla söz edecekti.

İşte **Cemil Filmer**'in burada çalışmaya başlaması da o dönemin bu genç heveskarı için sinema yapmanın bir başlangıcı olur. Ona verilen ilk görev, **Ahmet Fehim**'in yönettiği *Binnaz* filminin kameramanlığını yapmaktır. Filmin iç sahnelerini **Fuat Uzkınay**, dış sahnelerini de **Cemil Filmer** çeker. Artık kayıp filmlerimiz arasında olan *Binnaz*, Cemil Bey için bir hayırlı hadiseye daha vesile oluyordu: İleride eşi olacak olan Sabahat Hanımla bu filmin çekimlerinde tanıştı.

Sabahat Hanım, Üniversite öğrencisiyken bir arkadaşıyla zaman zaman staj maksadıyla merkezdeki sinema çalışmalarına katılırdı. Cemil Bey, **Halide Edip Adıvar**'ın meşhur Sultanahmet Mitingi konuşmasını da çekecek olan kişidir.

Filmler tüccar bir aileden gelmekte. Cemil Bey'in dedesi Fatih'te büyük bir kiraathane işletir, amcası Kapalıçarşı'da halat satarmış. Babası Ahmet Şükrü Bey, ilginç bir şekilde ticaretle uğraşmayıp asker olmuş; Sultan Abdülhamit'in Süvari Muhafız Alay Komutanlığı'nı yapmış. Ahmet Şükrü Bey, beş kez evlenip on iki çocuğa sahip olmuş. Erkek çocukların en küçüğü Cemil Bey'dir.

Cemil Bey, yukarıda bahsettiğim gibi, askerlik vazifesini yerine getirirken İstanbul'a, Merkez Ordu Sinema Dairesi'ne çağrılacak ve bu onun filmciliğe gidecek olan yolda ilk adımı olacaktır. Onun merkezdeki en büyük yardımcısı **Fuat Uzkinay** olacaktır. "Fuat Bey, Üsküdarlı idi. Bana 'Kolordulardan gelen ilk subay sensin, sen benim muavinim ol, bu işin bütün tekniğini sana öğreteceğim,' dedi" der Cemil Bey anılarında.

Fuat Bey bir gün ondan bir film çekmesini ister. Enver Paşa'nın Kozlu Linyit Ocakları'nı ziyareti filme alınacaktır. **Cemil Filmer** eldeki imkânlarla işçi, asker, maden ve faaliyetlerin görüntülerini alır. Filmi gören Fuat Bey çok beğenir. Cemil Bey'in bu ilk filminin gösterimi, Sipahi Ocağı'nda yapılacaktır ve izleyiciler arasında Talat, Sait Halim ve Enver Paşalar da vardır. Paşaların da onayından sonra Cemil Bey, çeşitli faaliyetlerin, tören ve geçitlerin ya da nüfuzlu ailelerin günlük yaşayışlarının filmlerini çekmeye başlar.

Harp bitip Sinema Dairesi işlevini yitirince, artık sivil bir vatandaş olan Cemil Bey beş parasız kalır. İstanbul'un her köşesinde peş peşe sinema salonları açılmaktadır. Bunu bir şans olarak algılayan Cemil Bey, bu salonlarda iş arar ama bulamaz. Bir gün Sinema Merkezi'nden bir arkadaşıyla karşılaşır ve ondan müthiş bir haber alır: Merkez bütün takımlarıyla birlikte Malul Gaziler Cemiyeti'ne devredilmiş, başına da **Fuat Uzkinay** getirilmiştir. Cemil Bey, hemen bu eski dostunu bulur ve muhasebeci kadrosuyla bu yeni merkezde işe başlar.

Binnaz

Fuat Bey, Cemiyet'i masrafları karşılamak için bir film yapmaya ikna eder. Filmi **Ahmet Fehim** çekecek, Darülbedayi sanatçıları oynayacaktır. **Yusuf Ziya Ortaç**'ın **Binnaz** (1919) adlı eseridir çekilecek olan. Cemil Bey'in anılarında öyle iddia edilmesine rağmen, **Sedat Simavi**'nin aynı kuruma yaptığı **Pençe** ve **Casus** filmleri 1917 tarihli olduklarına göre, **Binnaz** aslında ilk Türk filmi değildir. Konu da aslında **Victor Hugo**'nun *Marion Delorme* adlı oyununun serbest bir uyarlamasıdır ve Lale devrinde geçer. Devrin ün salmış fettan kadını Binnaz ile ona tek başına sahip olmak isteyen Efe Ahmet ve Hamza Bey arasındaki çekişmeyi anlatan bir filmidir.

Filmin çekimleri biri mutlu, diğerleri elem verici üç olaya denk gelir. Çekimler esnasında âşık olmuş ve nişanlanmış Cemil Bey. Ama o esnada annesi ölmüş, babası da uzaklara gitmiştir. Üstelik yuva kurmak için de yeterli gelir elde etmek durumundadır. O yıllarda sinemalar peş peşe açılmaktadır ama makinist sıkıntısı vardır. Cemil Bey yetişmiş biri olarak bu iş için biçilmiş kaftandır. Bir gün Doğancılardaki Bahçe Sineması sahibi Cemiyet'e gelerek bir makinist aradığını söyler. Hemen atılır Cemil Bey. Sinemanın film temini, reklam, gösteri gibi her işini üstüne alabileceğini de belirtir ve ayda kırk liraya anlaşır. Günü ikiye bölünmüştür; hem Cemiyet'te hem de sinemada çalışacaktır.

Binnaz başarılı olunca bir proje daha gündeme gelir. Yine **Ahmet Fehim** yönetecektir filmi. Hüseyin Rahmi'nin *Mürebbiye* eseridir filme alınacak olan (1919). Bu defaki yapım da ilk sansürlenmiş filmimiz olarak ünlenecektir!

İstanbul işgal altındadır ve türlü yasaklarla şehir cendereye alınmıştır. Buna halkın tepki göstermemesi beklenemezdi. **Mürebbiye**'ye yabancıları kötü gösterdiği iddiasıyla sansür getirecek olanlar da bu işgalcilerdi. Nihayet bir gün bildiriler dağıtılır ve halk Sultanahmet'e mitinge çağrılır. Cemil Bey de o mitingde **Halide Edip**'in konuşmasını çekecektir.

Cemil Bey'in Şöhreti Yayılıyor

Cemil Bey'in Bahçe Sineması'nı kalkındırması çevrede duyulmuştur. Başka sinemalardan da teklifler alır Cemil Bey. Maaşlı çalışmak yerine sinema işletme kararı alırlar ve Fuat Bey, Cemil Bey ve Cemiyet'ten bir başka dostları olan Kamil Bey güçlerini birleştirerek bir şirket kurup Kuşdili Sineması'nı işletmeye başlarlar. Gelecekte otuz üç sinemayı aynı anda işleterek bir imparatorluk haline geleceklerinin farkında değildir o günlerde, belki hayalini bile kuramamaktadır. Girişim başarılı olur ve burası İstanbul'un en rağbet gören sineması haline alır kısa zamanda. O günlerde Sabahat Hanım'la evlenirler. Ama rakipleri, üç subayın bir araya gelip sinema işletmelerinden ve kendilerini gişece fersah fersah aşmalarından rahatsızdılar. Onları işgal kuvvetlerine şikâyet ederler. Sinema işgal kuvvetlerince derhal boşaltılır ve ahır yapılır!

Filmer Ailesi, 1925

Bunun üzerine Cemil Bey, Sirkeci'deki Kemal Bey Sineması'na altmış lira aylıkla operatör olarak girer. Ama işgal günleri pek çok yasağı beraberinde getirmiştir ve sinemalar işlememektedir. Onun da işine bir süre sonra son verilir. Oğlu Metin böyle zor günlerde dünyaya gelecektir. Rus işgalindeki Macaristan'dan kaçan ağabeyi Tefvik ve eşi de onlara sığınmıştır.

Zaferden sonra Cemil Bey daha bir umutla dolu halde İzmir'i ve oradaki sinemaların durumunu araştırmaya başlar. Sinemaları işleten Yunanlılar kaçtığı için çoğu sinema sahipsizdir. Diğerleri de filmsizlik yüzünden iş yapamamaktadır. Cemil Bey iki yüz lira borç bulur ve Ağabeyi Tefvik'le birlikte İzmir'in yolunu tutar. Fuat Bey'den birlikte yaptıkları **Binnaz** ve **Mürebbiye**'nin üç aylık işletme hakkını almışlardır gitmeden. Film temin etmekte güçlük çeken İzmirli sinemacılar, onları rıhtımda karşılar. Ellerindeki filmlerin işletmesinden hayli para kazanır ve kapalı durumdaki sinemalardan birini kiralayarak Ankara adıyla seyirciye açarlar. Getirdiği filmleri başka sinemalara da kiralamaktadırlar. İşler iyi gidince İzmir'de art arda beş sinema daha kiralarlar. Şirketleşme yoluna giderek "Cemil-Tefvik Kardeşler Şirketi"ni kurarlar.

İzmir sıcak bir kent olduğundan bir açık hava sinemasının şart olduğunu gören Cemil Bey, bir arsa kiralar ve burada bir yazlık sinema açar. Adını Lale-Bahçe koyar. Lale artık onun kurduğu ve kuracağı işletmelerin amblemi haline gelmiştir.

Bir süre sonra kiraladığı sinemalar ona problem çıkarmaya başlayınca bunlardan vazgeçer ve Ankara-Tan sinemasını satın alır. Bu, kendisine ait ilk sinemadır. Atatürk'ün emriyle kadınlı erkekli ilk film gösterimi orada yapılmıştır. Bir süre sonra yazlık sinema olarak işlettikleri yeri de kapalıya çevireceklerdir. Artık İzmir onlara yetmemektedir.

Amansız Rakip İpekçilerle Karşılaşma

Bir sonraki sayıda ele alacağım **İpekçiler**, faaliyetlerinin bir kısmını İzmir'e kaydırduklarında, **Filmerler**'in işletmecilikteki en büyük rakipleri haline gelirler. Bin kişilik *Elhamra Salonu*'nu tutup başına da **İhsan İpekçi**'yi getirmişlerdir. Rekabet ileri boyutlara yükselince Cemil Bey İstanbul'a gelerek film ithali ve işletmecilik yapmanın yollarına bakar. Bir ofis tuttuktan sonra Avrupa'ya film bakmaya gider. Kendilerine teklif edilenlerden on tanesini biner dolardan satın alır. Memlekete dönünce reklamlar yapar. Bu reklamlar işe yarayacak ve kısa

zamanda film istekleri gelmeye başlayacaktır. Yani bir rekabet onu işletmeci yapacak ve ileride film piyasasında daha da büyümesine yol açacaktır.

Ancak o dönemde durum farklıdır; İzmir'deki işleri teslim ettiği ağabeyi Tevfik kumara dadanmıştır ve kazançlarının çoğunu oraya yatırmakta ve kaybetmektedir. Cemil Bey mecburen İstanbul'daki büroyu kapatıp İzmir'e döner. Türlü reklam kampanyaları ve getireceği kalburüstü filmlerle sinemalarını yeniden ayağa kaldırmayı başaracaktır. Bu arada Paris'te küçük bir sinemayı alır ve başına da ağabeyi Tevfik Bey'i gönderir. İzmir'deki sinemasını da betonarme, lüks bir salon olarak yeniden inşa eder ve adını Lale Sineması koyar.

O yıllarda sinemalara koyulan verginin indirilmesi tüm firmaların yüzünü güldürecektir. Kısa bir süre sonra sesli filmin gelişi salonlarına daha büyük yatırımlara gitmelerine neden olur. İzmir'e sesli sinemayı ilk kez Cemil Bey getirecektir. İzmir'deki işlerini yoluna koyduktan sonra sinemaların başına kendi yetiştirdiği **Mustafa Çimen**'i bırakarak İstanbul'a döner. Bürosunu ve evini Taksim'de kurar. Mecidiyeköy'de de bir köşk yaptırır. İşe hızlı girerek Avrupa'ya gidip Warner Bros, Paramount gibi Amerikan şirketleriyle anlaşmalar yapar. Bu anlaşmalar otuz yıl boyunca tıkr tıkr işleyecektir. Aldığı filmlerle Lale Film Anonim Şirketi'ni kurar.

40'lı Yıllarda Durum

1940'lı yıllarda bizim salonlarda gösterilen filmlerin %75'i ABD'den gelmektedir. Sinemamızın Yeşilçam döneminin daha doğumu gerçekleşirken bu Hollywood egemenliğini pekiştiren de bizim yerli dağıtımımızdır; **İpekçiler** bu anlamda başı çekmektedir. Sinemanın yeni eğlence olması ve artan film talebini stüdyolarımızın yerli filmlerinin karşılayamaması da buna bir nedendir elbette. Piyasaya giren **Soyarslanlar**'ın **Özen Film**'i, **Sedenler**'in **Kemal Film**'i gibi önde gelen diğer firmalar da en az **İpekçiler** kadar zorlu rakiplerdir. İpekçiler'in hâkimiyeti altındaki sektörde filmlerini gösterecek sinema bulamaz başlarda. Sonra İpekçiler'e bağlı olmayan **Saray Sineması**'nı kendisiyle çalışmaya ikna eder. Sonradan **Lale Sineması** olacak yerde bir inşaat yapılmakta olduğunu görünce burayı tutar ve sinema yapar. Film almak için Avrupa'ya gittiğinde İpekçiler orada da ona zorluk çıkarırlar. Avrupa firmalarına boş senetler imzalamak zorunda kalır aldığı filmler için. Ama bu sayede de elindeki filmlerle rekabet edecek rakibi kalmamıştır. Film dağıtımını işinde uzmanlaşınca sinema

işletmeciliğinde bir parça gerilemiş, *Elhamra'yı* işletemez hale gelmişlerdir. Cemil Bey *Elhamra'yı* alır.

Sinemacılık piyasasında pek çok ilki **Cemil Filmer** gerçekleştirmiştir. Sesli filmi getirdiği gibi renkli filmi de getirmiş, sabah 11 matinesini koymuş, yazın salonların kapanması âdetini ortadan kaldırmıştır.

Sonra bazı küçük filmler çekmek üzere **Kemal Film** ve **Özen Film**'le birlikte *Marmara Film Stüdyosu*'nu kurarlar. Reklam filmleri de yapan stüdyo, **Cezmi Ar** gibi pek çok operatör, teknisyen yetiştirir.

Cemil Bey hayatı boyunca üç esaslı darbe yediğini anlatır hatıratında: İlki doların 130 kuruştan 250 kuruşa çıkmasıdır ki yabancı film ithal eden ve sürekli dolar borçlanan biri için zor bir durumdur; ikincisi harf inkılabıdır ve bundan sonra elindeki eski yazılı tüm filmleri yakmak ve yenilerini almak zorunda kalmıştır; üçüncüsü de varlık vergisidir, ona Abdullah Efendi Lokantası'ndan yediği için 125.000 lira vergi yazılmıştır!

Lale Film Stüdyosu

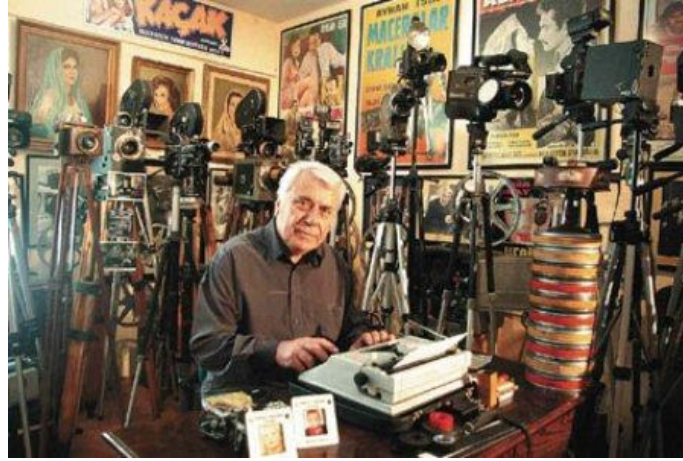
Lale Film daha sonra kendine ait bir stüdyo kurmak için harekete geçer. Cemil Bey'in Mecidiyeköy'de köşk ve arazisinin yerinde bir stüdyo kurulur. Tam bir aile şirkettir bu. Şirkette Cemil Bey, Lale Film ve Cemil Bey'in oğulları ortaktır. Ailenin küçük oğlu **İlham Filmer** stüdyoda çalışmaya başlar. **Cemil Filmer** ve büyük oğlu **Metin** de Lale Film Şirketi'ndedirler. Stüdyo o dönemde kurulanların en modernini olarak tasarlanmıştır. Sonradan **İpekçiler**, **Murat Köseoğlu** ve başkaları da stüdyo kuracaktır. Yerli film yapımı için gerekli koşullar artık hazırdır.

İlk olarak, **Esat Mahmut Karakurt**'un *Allahısmaırladık* adlı romanını çekmeye karar verirler (1951). Filmi **Sami Ayanoğlu** yönetecektir. Filmin başarı kazanması üzerine **Lale Film** yapımcılığa devam eder. Çoğu edebiyat eserlerinden uyarlanan *Nilgün* (Münir Hayri Egeli, 1954), *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor* (Sami Ayanoğlu, 1952), *Leylaklar Altında* (Süavi Tedü, 1954), *Soygun* (Sami Ayanoğlu, 1953) ve *Kadın Severse* (Atıf Yılmaz, 1955) gibi filmler yapar.

50'ler İstanbul'un tümü gibi sinemanın da değişim geçirdiği bir dönem olur. Türeyen yeni zenginlerle eğlence sektörü de bozulmaya başlar. Elit seyirci sinemalardan çekilir. *Elhamra* iş yapamaz duruma düşünce **Cemil Bey** orayı tiyatroya çevirir. O sıralar rakibi olan **İpekçiler** de en fazla iş yapan *Lale*

Salonu'nun karşısına *Fitaş ve Dünya'yı* açınca, sinema artık işleyemez duruma düşmüştür. O da çare olarak Beyoğlu'ndan çıkmayı dener ve Şişli'de *Site Sineması'nı* açar. İzmir'deki sinemaları da onlarla ilgilenemediğinden birer birer elden çıkarır. Bir süre sonra *Site Sineması'nın* karşısına *Kent Sineması'nı* açacaktır Cemil Bey.

Ama artık sinema piyasası bir üretim enflasyonu içindedir. İthal filmler pahalılaşır, dolar yükseldikçe yükselir. **Cemil Bey** de ithali keser ve eldeki stok filmleri göstermeye başlar. Paris'teki sinemayı da kardeşine bırakarak onunla ortaklıktan çekilir. Başlangıçta hayli iyi durumda olan *Lale Film Stüdyosu* da Cemil Bey'in işletmeyi yürüten oğlu **İlham Filmer**'in savurgan yaşamı nedeniyle çıkmaza girer. İlk stüdyo yıkılarak yerine bir han yapılır. İşler bu binanın ilerisinde kurulan yeni stüdyoda yürütülecektir.

Necip Sarıcı

Necip Sarıcı, *Lale Film*'e 1957'de girer. Teknik eleman olarak çalışmaya başladığı *Lale Film*'in başına 1979'da, **Cemil Bey** yaşlılıktan dolayı stüdyoyu satmak istediğinde patron sıfatıyla geçer ve adını *Yeni Lale Film Stüdyosu*'na çevirir. 1981 yılı itibariyle **Filmerler** tüm şirketlerini tasfiye ederler.

Kaynakça

- Akçura, G. (1991). *Aile Boyu Sinema*. Hürriyet Yazı Dizisi 20-27 Ekim
- Filmer, C. (1984). *Hatıralar, Türk Sinemasında 65 Yıl (İlk Türk Sinemacılardan)*. Emek Matbaacılık: İstanbul
- Gökmen, M. (1989). *Başlangıçtan 1950'ye kadar Türk Sinema Tarihi ve Eski İstanbul Sinemaları*. Denetim Ajans Basımevi: İstanbul
- Mutlu, İ. *Görünmeyen Adamın Peşinde*. yayıma hazırlanıyor.
- Özön, N. (1968). *1895-1960 Türk Sineması Kronolojisi*. Bilgi Yayınevi: Ankara